

УДК 373.5.(09) (1–87)

Наталія Ігнатенко

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ КРАЇН
ЄВРОСОЮЗУ**

У статті в порівняльно-педагогічному аспекті досліджено феномен змісту шкільної освіти у країнах Європейського Союзу в єдності його спільних характеристик. З метою розкриття характеру змін, що відбуваються в процесі його розвитку, зміст розглянуто в контексті генези шкільної освіти в державах-членах на тлі глобальних і регіональних викликів сучасності, соціально-економічних трансформацій європейських суспільств. Простежено еволюцію теоретичних і регулятивних засад змісту шкільної освіти в Україні, схарактеризовано сучасні тенденції його розвитку, зроблено висновки щодо перспективності досвіду країн Європейського Союзу у царині змістотворення в умовах модернізації національної школи.

Ключові слова: тенденції розвитку змісту шкільної освіти, європейський вимір освіти, держави-члени Європейського Союзу, політика Європейського Союзу у галузі шкільної освіти, загальноосвітній навчальний заклад.

Нові соціально-економічні умови розвитку українського соціуму, зокрема, процеси глобалізації економіки, інтеграції в різних сферах суспільного життя та реалізація стратегічних завдань державної освітньої політики, викладених у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, потребують нового підходу до розвитку шкільної освіти. Втім, реформування загальноосвітньої системи – пріоритетний напрям політики не тільки України, а й інших країн-членів Ради Європи. Протягом останніх двох десятиріч зазнали радикальних змін загальноосвітні системи Німеччини, Австрії, Франції, Угорщини, Швеції, Фінляндії, Бельгії, Польщі, Данії та ін. Усі ці країни відрізняються різним ступенем соціально-економічного розвитку, рівнем сформованості демократичних свобод і прав особистості, але всі вони об'єднані єдиним прагненням до міжнародного, міжкультурного та багатомовного спілкування, яке уможливить проживання у вільній багатонаціональній Європі. Відтак для кожної з них актуальною є необхідність створення ефективної системи шкільної освіти шляхом реформування й оновлення традиційної.

Пошук Україною власних шляхів модернізації старої постсоціалістичної системи шкільної освіти сьогодні варто визнати непростим, суперечливим та позначеним впливом європейських і світових глобалізаційних процесів. Звернення до реформаторського досвіду країн-членів Ради Європи зумовлене їхніми сучасними досягненнями у побудові ефективної освітньої політики, успіхами в розвитку теорії і практики навчання предметів загальноосвітнього циклу середньої і старшої школи; активізацією контактів між різними країнами на урядовому та неурядовому рівнях, передусім, у сферах культурно-освітнього співробітництва.

Актуальність розгляду концептуальних засад розвитку шкільної освіти зумовлена також наявністю стійких суперечностей як у законодавчому освітньому полі, так і на практично-методичному рівні, а саме: між високою динамікою розвитку інтеграційних процесів в освіті та необхідністю збереження самобутніх національних особливостей країн у процесі навчання; між

стандартизованими підходами до регулювання змісту освіти з боку інституцій Ради Європи та національними політиками країн у цій сфері; між процесами впровадження інноваційних технологій у шкільній освіті країн Європейського Союзу та реформаторськими стратегіями розвитку, що відбувається в інших країнах-членах Ради Європи.

Проблеми розвитку шкільної освіти в країнах Євросоюзу впродовж тривалого часу були предметом детального аналізу українських науковців, що було зумовлено потребою модернізації цієї ланки в молодій українській державі. Зокрема, проблема впливу глобалізаційних процесів на розвиток освіти обговорюється у наукових публікаціях В. Андрущенко, В. Кременя, А. Сбрусової; питання розвитку освітніх систем європейських країн, пов'язаного з інтеграційними процесами, присвячені роботи В. Кременя, А. Кирди, О. Матвієнко; дослідженням неперервної освіти в країнах Європи займалися Н. Абашкіна, Т. Десятова, В. Лутай, Л. Мацько.

Винятково важливе значення у розкритті дидактичних проблем сучасної зарубіжної освіти мають роботи представників української школи вчених-компаративістів, як-от: А. Богуш, М. Вашуленка, Б. Вульфсона, О. Голотюк, І. Голубовської, О. Джуринського, М. Євтуха, Г. Єгорова, М. Красовицького, М. Лещенко, О. Локшиної, З. Малькової, Л. Пуховської, О. Сухомлинської, О. Бражник, С. Гончаренка, М. Євтуха, М. Кларіна, О. Локшиної, І. Малафіїка, Л. Сотниченко та ін.

Разом з тим аналіз методичної літератури з окресленої проблеми дозволяє констатувати, що цілісного історико-педагогічного дослідження, в якому було б системно розглянуто глобальні закономірності та національні особливості шкільної освіти в країнах Європейського Союзу та в інших країнах-членах Ради Європи і висвітлено основні тенденції її розвитку в межах порівняльного аналізу систем шкільної освіти у контексті сучасних інтеграційних процесів, здійснено ще не було. Це зумовлює потребу виявити і схарактеризувати в порівняльному аспекті провідні напрями розвитку сучасної шкільної освіти в країнах Євросоюзу; дослідити загальні (глобальні) тенденції розвитку шкільної освіти країн Євросоюзу і визначити їхні специфічні (національні) особливості; окреслити процеси реформування шкільної освіти цих країн у напрямі оновлення змісту й організації навчального процесу в Україні.

В останні кілька років у виступах і публікаціях українських філософів, соціологів, психологів і педагогів, а також – учених, письменників, політиків та інших представників вітчизняної інтелігенції зовсім особливу актуальність виявляє проблема освіти. Навряд чи це можна вважати простою випадковістю або новою інтелектуальною модою, швидше, за цим стоять якісь нові тенденції загальносвітового цивілізаційного процесу. При цьому, особлива увага в будь-яких дискусіях на тему освіти приділяється як досить жорсткій критичній оцінці класичних освітніх парадигм, концепцій, моделей, інститутів, так і пошуку їх нових образів, більш адекватних сучасній культурній ситуації.

Відома нам традиційна модель освіти практично завжди була простою трансляцією культури, при тому, як правило, – певної монокультури, яка у той момент панувала в цьому суспільстві і державі. Основним змістом такого утворення, зазвичай, було навчання, що передбачало просте засвоєння учнями суми накопичених людством в різних областях, і, значною мірою – розрізаних знань, з метою підготовки фахівця, готового включитися в існуючі соціально-економічні інститути та комплекси. Цілком адекватними цим принциповим настановам є традиційні форми освітньої діяльності, які будучи авторитарними за змістом, виступали визначальним орієнтиром для усіх освітніх систем і комплексів та формували освітній простір позбавлений будь-яких установок на

особистісне самовизначення, пошук себе, своїх образів думки і почуття, свого життя в цьому світі.

Сучасна культурна ситуація рішуче вимагає істотного перегляду традиційних освітніх парадигм, які виявляються неспроможними забезпечити розвиток будь-якого цивілізованого суспільства. Ще на початку ХХ століття Ф. Ніцше, З. Фрейдом, О. Шпенглером і цілим рядом інших видатних мислителів обговорювалась теорія про виняткову ворожість європейської культури людині і неминучість її нищівного краху, що пізніше було підтверджено багатьма подіями цього сторіччя. Так, наростаючий крах тоталітарності і авторитаризму у всіх сферах людської діяльності, що особливо виразно проявився в останнє десятиліття ХХ ст. на пострадянському просторі зумовив процеси гуманізації і гуманітаризації, діалогізму і проектності в освіті, та призвів до цілковитої зміни освітньої методології. На жаль, ці зміни більше торкнулися зовнішніх проявів загальноосвітньої моделі ніж її ментальних характеристик та внутрішнього наповнення (смислів, цілей і цінностей). Зміна парадигми “освіта – навчання” парадигмою “освіта – становлення” вимагає серйозніших системних перетворень.

Місце освіти в житті суспільства багато в чому визначається тією роллю, яку відіграють у суспільному розвитку знання людей, їх досвід, вміння, навички, можливості розвитку професійних і особистісних якостей. Ця роль стала зростати у другій половині ХХ ст., принципово змінившись в його останні десятиліття. Інформаційна революція та формування нового типу суспільного устрою – інформаційного суспільства – висунули інформацію і знання на передній план соціального та економічного розвитку. Зміни у сфері освіти нерозривно пов’язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті світового співтовариства. Саме з цих позицій спробуємо виділити і проаналізувати концептуальні засади розвитку світової освіти.

Еволюція знання в основне джерело вартості в інформаційному суспільстві чітко проявляється в тому, що у міру суспільного розвитку воно дедалі частіше починає виступати в ролі джерела прибутку, займаючи ключові позиції в економічному розвитку та радикально змінюючи місце освіти в структурі суспільного життя. Набуття нових знань, умінь, навичок, утвердження орієнтації на їх оновлення і розвиток стають фундаментальними характеристиками працівників у постіндустріальній економіці.

Новий тип економічного розвитку інформаційного суспільства призводить до перетину освіти із економічною сферою життя суспільства у тому сенсі, що освітня діяльність стає найважливішим компонентом економічного розвитку, стратегічним ресурсом країни, щозначною мірою визначає її суверенітет і національну безпеку.

Важливою рисою розвитку освіти є її глобальність. Ця риса передає наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, інтенсивних взаємодій між державами в різних сферах суспільного життя. Відтак освіта з категорії національних пріоритетів високо розвинених країн переходить у категорію світових пріоритетів.

Сучасна цивілізація вступає на принципово новий інформаційний (постіндустріальний) щабель свого розвитку, коли провідною світовою тенденцією визнається глобалізація соціальних і культурних процесів на Землі. Однак глобалізація, поряд з позитивними сторонами, породила і низку серйозних глобальних проблем: соціальних, економічних, екологічних і духовно-моральних. Відповідно до стратегії сталого розвитку сучасної цивілізації, прийнятої на конференції ООН в 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, потрібна нова концепція освіти, яка випереджає перспективи ХХІ століття. Глобальну місію у сфері освіти здійснює університет ООН (штаб-квартира у м. Токіо), заснований в

1975 році як складова системи ООН. Університет є унікальною науково-дослідною структурою, яка становить собою співтовариство вчених і виконує функцію форуму “для пошуку нових концептуальних підходів до розробки і вирішення світових проблем” [1].

Всебічний аналіз і розробку цілей, форм і засобів модернізації освіти здійснює ЮНЕСКО. Синтезуючи і аналізуючи світовий досвід теорії і практики в сфері освіти та підготовки кадрів, ЮНЕСКО сприяє обміну й поширенню найбільш позитивних результатів, дозволяє державам і органам управління освітою проаналізувати узгодженість своєї політики з загальними тенденціями розвитку освіти. Співпраця країн в галузі освіти є одним із напрямів діяльності Організації Об'єднаних Націй та ЮНЕСКО.

Широкі можливості для міжнародного співробітництва та обміну досвідом проглядаються у сфері розвитку нових інформаційних технологій і комунікацій. Одним із прикладів такої співпраці в галузі впровадження нових інформаційних технологій у сфері освіти стало проведення конгресу “Освіта та інформатика: за зміцнення міжнародного співробітництва” (Париж, 12–24 квітня 1989) [2].

У міжнародному плані процес конвергенції (зближення ідей, інституційних моделей і практики), ймовірно, буде поглиблюватися. Підтвердженням цьому є тенденція до поширення нової міжнародної моделі освіти, в якій простежується схильність до уніфікації змісту та структури різних систем освіти.

Аналізуючи тенденції сучасної освіти, можна виділити два глобальні процеси, які, з одного боку, протистоять один одному, а з іншого, – взаємопов'язані та доповнюють один одного. Це процеси диверсифікації та інтернаціоналізації освіти. Диверсифікація пов'язана з утворенням нових освітніх установ, з делегуванням освітніх функцій громадським установам, з введенням нових напрямів навчання, нових курсів і дисциплін, створенням міждисциплінарних програм; зміною процедури набору учнів, методів і прийомів навчання; реорганізацією системи управління освітою, структури навчальних закладів та порядку їх фінансування.

Інтернаціоналізація освіти, навпаки, спрямована на зближення національних систем, пошуку і розвитку у них спільних універсальних концептів і компонентів, тих загальних підстав, які складають основу розмаїття національних культур, сприяючи їх взаємозбагаченню [3]. Інструментами інтернаціоналізації виступають обмін учнями, студентами, вчителями, викладачами і дослідниками, визнання дипломів і вчених ступенів, загальні стандарти освіти та ін.

Таким чином, процеси диверсифікації та інтернаціоналізації освіти не суперечать, а швидше взаємодоповнюють один одного, визначаючи розвиток освіти і вносячи внесок у досягнення високих стандартів. Вище вже йшлося про те, що будь-які глобальні проблеми сучасного стану суспільства пов'язані з морально-духовним, світоглядним потенціалом людини і соціуму, і без докорінних змін у сфері освіти вирішити ці проблеми не вдасться. Така можливість може мати місце лише на шляху інтеграції різних систем освіти, звичайно, при збереженні основних національних особливостей.

План розвитку європейської освіти, ухвалений у лютому 2002 р. на зібранні Освітньої ради, передбачає поліпшення якості та ефективності системи освіти, полегшення доступу до освіти для кожного та створення освітньої бази для зовнішнього світу [4, с. 196].

Формування Європейського освітнього простору визнано основним завданням діяльності ЄС в освітній сфері [1]. У цьому процесі ЄС приділяє значну увагу “ціложиттєвому навчанню” (lifelong learning), здатному допомогти європейцям покращувати або змінювати кваліфікацію упродовж всього життя, і, відповідно, краще інтегруватися на динамічному ринку праці Європи. “Ціложиттєве

навчання”, згідно із європейською настановою, необхідно починати вже у дошкільному віці, приблизно з 3-х років. Якщо сьогодні в середньому 85 % маленьких європейців мають доступ до дошкільної освіти (із великими розбіжностями між країнами), то лише 78 % 20–24-річних громадян ЄС мають повну середню освіту, тоді як решта залишає школу раніше. Окрім того, загалом по ЄС близько 17 % 15-річних дівчат і близько 30 % хлопців мають дуже низький рівень елементарних навичок читання і письма [2].

Водночас, згідно з європейськими орієнтирами, принаймні 85 % школярів повинні отримувати повну середню освіту, а відсоток підлітків зі слабкими навичками читання та письма повинен зменшитися вдвічі. Задля досягнення цієї мети школи повинні запропонувати більш індивідуалізований підхід до кожного з учнів, а діти, що залишають школу раніше, повинні мати гідний “другий шанс” у професійному навчанні [5].

Реформування української системи освіти відповідно до світових тенденцій та інтеграції української школи до європейського освітнього простору, потребує максимальної концентрації зусиль влади на низці першочергових завдань, таких як:

– оновлення змісту середньої освіти. Розпочата сьогодні робота з удосконалення змісту загальної середньої освіти має завершитися не лише кардинальними змінами самих освітніх стандартів, навчальних планів і програм відповідно до вимог часу, а й модернізацією навчального процесу на основі сучасних інформаційних технологій, інноваційних методів навчання. Такий підхід має здійснюватися, передусім, з огляду на необхідність і достатність відібраного змісту для формування ключових компетентностей учнів, ефективної підготовки до успішної самостійної діяльності у різноманітних життєвих ситуаціях, застосування набутих знань на практиці;

– оптимізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів. Державні стандарти загальної середньої освіти мають визначати не лише вимоги до рівня освіченості учнів та унормовувати їхнє навчальне навантаження, а й окреслювати зобов’язання і гарантії держави щодо забезпечення умов для досягнення поставлених освітніх цілей. Нинішню ж ситуацію щодо успішної реалізації вимог, передбачених освітніми стандартами, не можна вважати задовільною. Зокрема, шкільні навчальні кабінети оснащені дидактичними засобами та обладнанням лише на чверть від потреби. У країні фактично відсутня налагоджена індустрія з виготовлення навчальних приладів і шкільного обладнання. Значна частина шкільних будівель перебуває в аварійному стані або потребує капітального ремонту. Менше половини загальноосвітніх навчальних закладів забезпечені спортивними майданчиками з мінімально необхідним обладнанням, у кожній десятій школі відсутній спортзал. Є приклади того, як шкільні спортивні майданчики віддають бізнесменам під забудову;

– інформатизація навчально-виховного процесу. Провідним принципом сучасної освіти є її особистісна орієнтованість, що передбачає навчання і виховання кожної дитини з максимальним урахуванням її особистості, задоволення її індивідуальних освітніх потреб. Такий підхід дозволяє дитині пізнати і розвинути себе на основі власних здібностей, а ставши дорослою людиною, успішно самореалізуватися. Сучасна освіта відкриває такі можливості, зокрема, на основі нових інформаційних технологій, які, крім іншого, забезпечують комп’ютерну грамотність учнів, індивідуалізацію та інтенсифікацію освітнього процесу. Це фактично революційна можливість реалізувати нову життєстверджувальну, людиноцентристську, особистісно орієнтовану освітню парадигму.

Світові тенденції розвитку освіти засвідчують широке та системне використання інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному навчанні. У

зв'язку з цим ключовим завданням для української освіти постає впровадження елементів відкритої освіти через формування інформаційно насичених освітніх середовищ, побудованих на якісних цифрових інформаційних ресурсах, створення індустрії електронного навчання на базі сучасних інформаційних технологій [6];

– започаткування традиції навчання протягом життя. Для цього необхідно визначити як повноправне освітнє поле з відповідною увагою до контролю й перевірки якості та забезпеченням визнання різноманітних форм освіти. На часі розробка Концепції і Програми розвитку в Україні системи освіти протягом життя, в яких потрібно визначити такі ключові моменти.

Отже, шкільна освіта є основною ланкою у становленні й розвитку молоді особистості, у формуванні її характеру, патріотичних рис, громадянської позиції. Тому не випадково серед основних показників людського розвитку, покладених ООН в основу оцінювання суспільного прогресу, один з індексів відображає стан освіченості нації, доступу громадян до якісної освіти. Однак, процеси реформування української освіти, що нині започатковані на всіх її рівнях, на жаль, не повною мірою враховують важливість базової ланки освіти, її вагомість у забезпеченні якісного життя людини, а відтак адекватного вимогам часу розвитку суспільства та держави.

Серед нерозв'язаних проблем мають місце такі: неповне забезпечення рівного доступу всіх громадян до якісної освіти, посередня успішність вітчизняних школярів, що підтверджується незалежним зовнішнім оцінюванням і міжнародними порівняльними дослідженнями навчальних досягнень учнів, недостатньо повне та якісне забезпечення навчального процесу програмами, підручниками, дидактичними засобами, комп'ютерною технікою, неефективна реалізація ідеї профільного навчання у старшій школі, незадовільна матеріальна база шкіл тощо.

Тенденційно концептуальні засади розвитку української шкільної освіти зосереджені навколо заміни парадигми “освіта – навчання” на парадигму “освіта – становлення”; перетворення знань в основний суспільний капітал; розвиток концепції безперервної освіти; поступове зміщення пріоритетів від суб'єкт-суб'єктного до особистісно-орієнтованого навчання; інтернаціоналізації освіти відповідно до всесвітніх процесів глобалізації.

Список використаних джерел

1. На шляху до Європейського простору вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyjproces/informacijno-analitychni-materialy.html>.
2. Соуза Е. Г. Університет ООН: глобальна місія [Електронний ресурс] / Е. Г. Соуза // Перспективи: питання освіти. – Париж: ЮНЕСКО, 1990 № 3. – Режим доступу до журналу: <http://ua-referat.com>
3. Атаян А. М. Информационная культура личности как условие существования и развития в информационном обществе [Електронний ресурс] / А. М. Атаян. – Владикавказ: ВІУ – Режим доступу: <http://www.fio.ru>
4. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис. – К.: К. І. С., 2005. – 465 с.
5. “Економіка знання” починається в школі: європейська шкільна реформа 07.07.2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eu-edu.org/news/info/34>
6. Реформування української системи освіти в контексті провідних тенденцій розвитку європейського освітнього простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.govfor.com/index.php?id=353>
7. Жовква І. І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика / І. І. Жовква. – К: Євроатлантик-інформ, 2006. – 156 с.

Наталія Ігнатенко

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЕС

В статье в сравнительно-педагогическом аспекте исследован феномен содержания образования в государствах-членах Европейского Союза в единстве его общих

характеристик. Проанализирован социально-экономический контекст развития содержания образования как системообразующего компонента школьного образования в государствах-членах Европейского Союза, сделаны выводы относительно перспективности опыта стран Европейского Союза в сфере построения содержания образования в условиях модернизации национальной школы.

Ключевые слова: тенденции развития содержания школьного образования, компетентностный подход, европейское измерение образования, государства-члены Европейского Союза, политика Европейского Союза в области школьного образования, общеобразовательная школа.

Nataliya Ihnatenko

A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF SCHOOL

EDUCATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE EU

From the comparative pedagogical standpoint, the author has studied the "content of school education" phenomenon in the EU-countries within the unity of its common characteristics. With the purpose to clear up the nature of changes taking place while its development the content of education has been considered in the context of school education genesis in the member-states against the background of modern global and regional challenges, social and economic transformations of the European societies. The evolution of theoretical and regulatory fundamentals of the school education content in Ukraine has been traced, its modern development tendencies have been characterised. The author has drawn conclusions about positive prospects of the content elaboration expertise of the EU-countries under the Ukrainian school.

Key words: development tendencies of the school education content, competence-based approach, European dimension of education, member-states of the European Union, European Union policy in school education, comprehensive school.